

XII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia

Kolozsvár, 2008. május 15-17.

Bútortervek a vízaknai fürdő berendezéséhez

Témavezető: Kovács Zsolt tanársegéd

Babeş- Bolyai Tudományegyetem

Történelem Filozófia Kar

Művészettörténet Tanszék

Szerző: Magdó Eszter

Babeş- Bolyai Tudományegyetem

Történelem- Filozófia Kar

Műemlékvédelem I. év.

Tartalomjegyzék:

1. A fürdőélet kialakulása.....	3
2. Az új fürdő.....	4
3. A tervezők munkássága.....	7
3.1. Interieurtervezői munkásságuk.....	10
4. A fürdő együttes építészeti programja.....	14
5. A bútortervek.....	16
6. Következtetés.....	16
7. Összegzés.....	19
Felhasznált könyvészet.....	21
Források.....	22
Képmelléklet.....	23

A kutatásom témája Erdély egyik jelentős, de kevés figyelemmel méltatott századfordulós fürdőegyüttese, a vízaknai fürdő. A századelőn kiépült fürdő a maga műfajában Erdély-szerte páratlan építészeti példát képvisel, melynek reményteljes jövője megtörik az I. világháború kirobbanásával.

A bemutatásra kerülő dolgozat egy általános körkép helyett, a kutatás egyik részeredményét fogja ismertetni. A levéltári források összegyűjtése során előkerült bútortervek képezik ennek kiindulópontját. A terveknek érdekessége, hogy ugyanazon tervezők munkáját dicséri, mint akik az együttest is tervezték. A dolgozatom a tervek bemutatása mellett, az építészek más *interieur* terveit is ismertetné, valamint az alkotói szemlélet egységét vizsgálná a megépült épületek külső és belső kialakításának szempontjából.

1. A fürdőélet kialakulása

Vízakna városa a mai Szeben megyéhez tartozik, mintegy 15 km-re északra a megyeközpontról. A fürdő, a város közvetlen közelében, annak keleti határában található.

Az századelőn (1907-1910) megépült fürdő egy megérett folyamat következménye. Kezdetei a XIX. sz. közepére nyúlnak vissza, mikor a vizek többszöri elemzése után felállítják az első fürdőkabinokat. A fürdőként ismerté vált sós tavak eredetileg sóaknák voltak. A rómaiak voltak itt az első sóbányászok. A só kitermelése végett a talajba mély gödröket ástak és mikor már kényelmetlenné és nehézkesé vált a bányászat, elhagyták és egy újat nyitottak. A régi aknák fala, a talajbeszivárgások miatt, gyakran beomolt, így az egymás tőszomszédságában levők az idő során egységes, mély gödröket alkottak, melyek vízzel teltek meg. Így jöttek létre a vízaknai sóstavak, szám szerint 15.¹

Az úgynevezett Ötöstó (Külső- és Belső-Vörös, a Külső és Belső-Zöld és a Thököly-tó), mely közvetlenül a település határával érintkezett, vált a szomszédos településekről érkező

¹ Rigler Gusztáv: *Erdély nevezetesebb fürdői 1902-ben*. Budapest, 1903, 12.

fürdőzők, majd a távolabbi vidékekről idevándorló betegek kedvelt fürdőhelyévé, annak dacára, hogy a tavak partján semmiféle fürdőépület nem létezett. A XIX. sz. 40-es éveitől elszaporodó kémiai elemzések és felmérések, a tavak fürdővé érésének folyamatában igen fontos szerepet töltek be. A kedvező eredmények láttán a helyi hatóságok fürdőkabinokat állítanak fel, majd egy fürdőház megépítését is elrendelik. 1890-ben kialakítják a fürdők körbevevő fürdőparkot.²

1902-ben a fürdőt a tulajdonos Pénzügy-minisztérium a Földművelésügyi minisztériumnak adja át, mely a következő évben, 1903-ban meghirdeti a Vízaknára betervezett „Melegfürdőház, gyógyterem, szállóépület és három épületet összekötő fedett folyosó” elkészítésére a pályázatot.³ A pályázatot a kor igényeit figyelembe véve szabja meg a fürdő építészeti programját. Az öt beküldött pályázat közül Bálint Zoltán és Jámbor Lajos tervezőpáros munkáit (1. kép) találják a legjobbnak, de mégsem részesítik az első díjban, mivel a költségekben megszabott keretösszeget (510 000 korona), és a beépítendő terület méretit egyaránt túllépi.⁴ Azonban a bizottság felkínálja annak lehetőségét, hogy amennyiben kijavítják ezeket a hibákat, megkapják az első díjat.⁵ Ez meg is történt.

A kivitelezési munkálatok 1907 tavaszán kezdődnek és az 1909-es idényre az épületek már annyira készen állnak, hogy megnyitják őket a nagyközönség számára.⁶ Az új fürdő, a munkálatok befejeztével nem egy klasszicizáló architektúrát követő épületegyüttesként jelenik meg - mint amilyen a tervekben szerepelt -, hanem a századforduló sajátos hangulatát magára öltve a lechneri szecesszió jegyeit mutatja. Az épületeknek nemcsak az architektúrája és a tömegalakítása, de még alaprajza sem egyezik a pályázatban szerepeltekkel.

2. Az új fürdő (2. kép)

Az összképen (3. kép) a gyógyterem épületét kétoldalt a meleg fürdő és a szálloda veszi közre, oly módon, hogy mindkettőnek a főbejárata a gyógyterem irányába néz.

² Simion Balteş: *Ocna Sibiului*, Editura Soprt-Turism, Bucureşti, 1986, 33.

³ *Magyar pályázatok*. 1903/4. 12. 24.

⁴ *Magyar pályázatok*. 1905. 5. 3.

⁵ Uo. 27.

⁶ *Fürdők és nyaralóhely*. Budapest. 1912. 148.

Vegyük sorba az épületek kialakítását a melegfürdőtől a szálloda fele haladva, kelet-nyugat irányba.

A melegfürdő épülete:

A melegfürdő alaprajza három szárnyra oszlik, a szárnyak közötti térrészt udvarokként alakítják ki. Az épület főhomlokzata a nyugati (4. kép) oldalon található és ennek bejárata a fedett folyosóval csatlakozik. A főhomlokzat a tömegalakítással együtt, a bejárati tengely mentén szimmetrikus megoldást mutat. A szélektől a főbejárati felé haladva a homlokzatot lépcsőzetes kiugrások mozgatják meg. Mindegyik kiugrási felületet más-más típusú nyílás tagol: kezdődik egy legömbölyített hosszúkás ablak-pár sossal, ez a következő kiugrásnál egy páros félköríves nyílásban folytatódik és a bejárat felett mindezt egy pálmászerű óriási ablak koronázza. A kiugrásoknak megfelelően a pártázat hullámzó lezárása is egyre magasodik. A déli oldalhomlokzat (5. kép) folytatja, a főhomlokzat szélső kiugrásánál megszokott tagolási elvet. Az utcai homlokzaton (6. kép), az épület 3 szárnyból kialakított tömege érvényesül. A szárnyak közötti belső udvarokat (7. kép) vékony pálcájú, kovácsoltvas kerítések zárják le. Az épület északi oldalhomlokzata a keletihez hasonló.

A melegfürdő kapcsán felhívnom a figyelmet az ablakok vakolat-ornamentikájára. Vegyük példaként az oldalhomlokzaton található vakolat-díszeket (8. kép). Az ablakpárokat egy egységes vakolatkeret veszi körbe. A keretet oly módon alakítják ki, hogy a formája idomul az ablakok formájához, illetve az oromzatát hullámosan képezik ki. Az oromzat mentén egy-egy nagyobb, palmetta-szerű levéldísszel valamint ezek egybeolvadásánál az előbbihez hasonló, kisebb díszítménnyel találkozunk. A motívum megismétlődik, a hullámzó párkány mentén, csúcsával lefele fordítva és az ablakpárok között.

Az épület architektúráját részletekig menően a változatosság jellemzi. Annak dacára, hogy forma-tára látszólag kevés elemet sorakoztat fel, ezek az elemek nem egyformák, hanem mindig, enyhén eltérnek egymástól, például az ablakokat, melyeket hol párosával, hol önállóan, hol hármas csoportosításban láthatjuk. Továbbá ott vannak a megformázott palmettadíszek, melyek első pillantásra egyformának tűnnek, mégis ha alaposabban megfigyeljük, akkor észre vesszük, hogy helyenként hármas tagolásban, máshol ötösben, gömbölydeden vagy enyhén megnyújtva, kicsiben vagy nagyban, vagyis a lehető legváltozatosabb módon mutatkoznak.

A gyógyterem (9. kép) a melegfürdőháztól nyugatra található. A tavakkal szembeni homlokzatát (10. kép) egy árkádsoros megoldás határozza meg. Ez nem más mind a fedett folyosó egy része, mely a gyógyterem elé érve egybeolvadt az épülettel és az épület homlokzatává válik. A felületet, nem csak a folyosó félköríves nyílásai, hanem nyolcszögű oszlopok valamint fél oszlopok is tagolják. Segítségükkel hangsúlyozottá válik a fedett folyosó középső három nyílása. Az épület additív tömegalakítása különösen a nyugati oldalomlokzat (11. kép) mentén érvényesül. Itt mindegyik téregységet külön-külön artikulálnak. Délről északra haladva a homlokzat a következőképpen tagolódik: a fedett folyosó kezdeti ívnyílását egy henger alakú körlépcső követi, ezen lehetett feljutni az épület tetőrészén kialakított teraszra, a lépcső után pedig egy sarokrízalitos megoldással találkozunk. A gyógyterem északi hosszanti homlokzata (12. kép) észrevehetően sokkal szerényebb kialakítást nyert. Ez azért van, mivel e mögött a gyógyterem személyzeti helyiségei találhatóak. A keleti homlokzata a nyugatihoz hasonló.

A gyógyterem esztétikai megfogalmazásában is fontos szerepet tölt be a vakolat-díszítés. *Variációk egy témára* - legtalálóbban ekképpen lehetne megfogalmazni a homlokzatokon feltűnő egymáshoz hasonló stilizált levél, virág vagy ezek társításában bemutatott ornamentikát. Ezek a vakolat-díszek a homlokzatoknak megfelelően más-más társításban ismétlődnek, de van rá példa, hogy ahol hasonló a homlokzat tömegalakítása – pl. az oldalomlokzatok - ott megegyező mintákkal is találkozhatunk. A főhomlokzaton, vagyis az árkádsor felületén a virágdíszek a hullámzó pártázat görbületeit, valamint a nyílások közötti részt díszítik. Az oldalomlokzaton, a virágdíszek az ablakokat szegélyező keretek boltvállai közé, valamint a pártázat ívgörbületébe kerülnek. A hátsó homlokzaton az ívnyílásokat, valamint a pártázat vonalát egyszerű vakolatsávok szegélyezik. A vakolatdíszek ezek mentén kerülnek kialakításra, azzal a különbséggel, hogy itt sokkal visszafogottabbak.

A szálloda (13. kép) egykor a gyógyteremtől nyugatra, a domboldal tövében⁷ állt. A XIX. sz. második felében ez az épülettípus még a fürdőházzal együtt jelentkezett, de az egyre nagyobb idegenforgalomnak köszönhetően önállósul, és a XX. sz. elején már a fürdőtelep mulaszthatatlan

⁷ A 2003- as felújítás során lebontják a szállodát.

és önálló tartozékává válik.⁸ A vízaknai szálloda zömök, téglatest szerű tömeget mutat. Hangsúlyosak a sarkok, valamint a hosszanti homlokzatának középső függőleges tengelyei. Ezeken a többitől eltérő formájú beépített erkélyeket alakítottak ki, ugyanakkor a tetőzet egységes vonalát megbontva ezeknek lefedésére csonka kontytetőszerű megoldást alkalmaznak. A közrevett részeknek erkélyeit egybenyitott fafolyosóként képezték ki. A tavak felőli homlokzatának földszintjén, a fedett folyosó meghosszabbításaként, egy ugyancsak nyitott árkádsor szerű megoldást alkalmaztak.

A tervezők számára igen kedvelt additív tömegalakítás, a szálloda esetében nem volt lehetséges, így a legkülönbébb anyaghasználat valamint felületképzés révén próbáltak az épület tömörségén enyhíteni. Ehhez természetesen hozzájárult különféle színek, valamint a fa, mint építészeti anyag (gerendavázis oromzat) felhasználása.

A pályázatban leírt építészeti program rávilágít arra, hogy a szálloda szigorúan a rendeltetésének megfelelő helyiségeket kell, hogy tartalmazzon, még pedig a következőket: egy és két ágyas szoba, előcsarnok, lépcsőházak, ablakos szoba, portás és a kulcsárnő számára kialakított szobák, kamra helyiség, valamint a szükséges folyosók és árnyékszékek.⁹ A funkcionalitás, mely teljes elsőbbséget élvezett a szálloda esetében, kevesebb teret engedett az alkotói kedv kibontakozásához, de ehhez mérten a tervezőpáros, igen találékonyan aknázza ki a felkínált lehetőségeket.

3. A tervezők munkássága

Mindkét tervező a Budapesti Műegyetemen szerezte diplomáját. Bálint Zoltán 1892-ben fejezte be az egyetemi tanulmányait, majd egész Európát beutazza, és hazaérve Korb és Giergl irodájának munkatársa lesz. Ő is részt vesz az Ezredéves Kiállítás munkálataiban. 1897-ben Jámbor Lajossal társul, akivel 1934-ig közösen dolgoztak.¹⁰

⁸ Kósa László: *Fürdőélet a Monarchiában*. Budapest, 1999, 137.

⁹ *Magyar Pályázatok*. 1905. 5. 3.

¹⁰ Gerle János: *Századforduló magyar építészete*. Szépirodalmi könyvkiadó, 1990, 25.

Jámbor Lajos a műegyetemi elvégzésével, Hauszmann Alajos majd Alpár Ignác irodájában dolgozott. Alpár Ignác irányítása alatt ő művezeti az Ezredéves Kiállítás történelmi főcsoportját. Majd Lechner Ödön munkatársa lesz és a közös munkájuk során a kőbányai Szent László plébániatemplom részletterveiben segédkezik.¹¹

A milleniumi kiállítás Történelmi Főcsoportjának tervezése idején Alpár Ignác irodájában több neves építész is dolgozott,¹² közülük említésre méltó a két Vágó testvér, akik személyesen 1893-1902 (Vágó László) és 1901-1902 (Vágó József) között váltak az iroda munkatársaivá.¹³ Jámbor Lajos 1893-ban lépett be az irodába és két teljes évet tölt itt. 1897-ben társulva Bálinttal közös irodát nyitottak és több nemzetközi világkiállításon részt vettek. A milleniumi kiállítás elgondolását átörökítve tervezték meg az 1900-as párizsi világkiállítás magyar pavilonját.¹⁴ A párizsi világkiállítás után 1905-ben a velencei kiállításon, majd 1908-ban a londoni kiállításon is bemutatkoztak.

Közös pályájuk kezdeti éveiben a korszak divatjához híven, ők is a historizáló építészet formagazdagságában alkotnak, de aztán rájuk is nagy hatást gyakorol a Párizsban töltött évek tapasztalata. Később Lechner Ödön munkáinak ösztönző hatására, az építészpáros a századforduló nemzeti irányzatához igazodik. Művészetükben a lechneri örökség nem formai utánzásban követhető nyomon, hanem az eszmék továbbvitelében.¹⁵ Itt meg kell jegyezni, hogy a szakirodalom igen egyenetlen képet mutat be a tervezőpáros munkásságáról; a tervezői szemléletük teljességét értékelve, hol Lechner Ödön tanítványaiként,¹⁶ hol pedig a nemzetközi szecesszió képviselőiként¹⁷ említi. Az eltérő vélemények valószínűleg abból a téves látásmódból következnek, mely a tervezők alkotói munkásságát nem egészében tekinti, hanem csak részenként értékeli.

Pályájuk kezdetén olyan építészek irodájában helyezkednek el, akik a korabeli akadémiai szemléletnek megfelelően a historizáló építészetet népszerűsítik.¹⁸ Tehát a tervezők formálódó

¹¹ Gerle: *I.m.* 25.

¹² Hajós György, Kubinszky Mihály, Vámosy Ferenc: *Alpár Ignác élete és munkássága*, Építésügyi Tájékoztatói Központ, Budapest, 2005, 67.

¹³ Uo. 67.

¹⁴ Gerle: *I.m.* 26-27.

¹⁵ *Magyarország építészetének története*. Szerk. Sisa József. Budapest, 1998, 257.

¹⁶ Gerle: *I.m.* 5-11.

¹⁷ *Magyar művészet 1890-1919*, Szerk. Németh Lajos, Budapest, 1981, 505.

¹⁸ Kivételt képez Lechner Ödön valamint Korb és Giergl páros. Azonban ebben az időszakban még ők is a historizáló szemléletben alkotnak.

szemléletét, kezdetben egy erős történelmi hatás éri. Az építészeti stílusokban való jártasságukat igazolja az a tény, hogy őket kérik fel az 1900-as párizsi világkiállítás magyar pavilonjának a megtervezésére, amely a millenniumi kiállítás Történelmi főcsoportjához hasonlóan a tipikusnak tekintett magyar történelmi épületek festőien társított együttese volt.

Első közös munkájuk az 1899-1900 között megépült szatmári Pannónia-szálló és vigadó (14. kép) már a lechneri építészet hatásait viseli magán. Ők tervezik a Ligeti Miklós műteremházát (15. kép), mely a Malonyay villával (Lajta Béla) együtt az első azon magyarországi épületek között, melyek az Arts and Craft funkcionális szemléletében születtek.¹⁹ Egy másik fontos épületük a Léderer palota (1905-1907) (16. kép), melyet a szakirodalom a nemzetközi szecesszió irányzatához sorol. „Egységesen és egyénien megformált mű, a historizálást elkerülve érezte valamiként a nagy történelmi korok hangulatát.”²⁰

A felsorolt épületek igen változatos tervezői szemléletre utalnak. A XIX.-XX. század fordulóján kibontakozó irányzatok széleskörű lehetőséget nyújtottak alkotóinknak, melyet ők magukhoz mértén is kihasználtak. Azonban ahogy az első önálló épületük is mutatja, a hozzájuk legközelebb álló kifejezési forma, a Lechner által megteremtett építészetben csírázik. A legtöbb alkotásukat ebben a szemléletben tervezték, de nem ragaszkodtak szigorúan csak ehhez. A felsorolt épületek és más példák is azt bizonyítják, hogy nem okozott nehézséget számukra, hogy alkotói tehetségüket más irányzatokon belül is kipróbálják. Hogy mi szerint választották ki a megfelelő stílust? A funkcióhoz társították a formát. Az épületeik többségénél megfigyelhető, hogy azok, melyek intézmények székhelyül szolgáltak pl. a lipótszentmiklósi főgimnázium, a debreceni vármegyeháza, a debreceni püspöki palota, vagy azok melyek egy jelképes, reprezentatív szereppel bírtak, mint amilyen a nagybányai István-király szálló és vigadó valamint a szatmári Pannónia szálló és vigadó; általában ezek az épületek a szecesszió lechneri irányzatához igazodtak. Az intimebb légkört teremtő családi házak, bérházak vagy éppen műterem-villák esetében az építészek a kötetlenebb formát választanak. Elsődleges szempontjuk a kényelem volt, aztán a stílus. A funkcionalizmus fontossága a homlokzat egyszerű, puritán

¹⁹ *Polgári lakáskultúra a századforduló*, Szerk. Hanák Péter, Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 10, Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1992, 209.

²⁰ Németh: *I.m.* 341.

kialakításához vezetett. Kedvelté vált a terméskő földszinti alkalmazása, valamint a német építészetben jelentkező gerendavázis szerkezet érvényesülése.²¹

Ha egy pillanatra visszaidézzük a Vízaknán megépült együttes architektúráját rájövünk, hogy az együttesben mind a két szemlélet jelen van. A szálló épülete, mely a vendégek lakásaként szolgált vagyis a bérházakhoz és magánlakásokhoz hasonló funkciót töltött be, vendégek magán szférájának biztosított intim teret , az együttes egységes kialakításán belül az alpesi villaépületekhez hasonló sajátosságokat olvaszt magába. A manzárdtetős kialakítás, a gerendavázis architektúra (13. kép, 17. kép), a vakolat-díszek mellőzése, a beépített erkélyek közötti fafolyosó kialakítása mindazon sajátosságokat idézi. A másik két épület, a gyógyterem és a fürdőház, melyek funkciójukból adódóan a társas élet, a pihenés valamint a közösségi szórakozás szinterei voltak, az építészeti kialakításukban a szecesszió lechneri szemléletében születtek.

Az építészetükben megmutatókozó lechneri örökséget legtalálóbban Gerő Ödön jellemezte a következőképpen:

„...a mások által megtalálható motívumok pusztán alkalmazásának lehetőleg kerülése: ez Bálint és Jámbor magyaros építészetének és iparművészetének programja. A népies díszítőelemeket monumentalizálják, plasztikusan jelenítik meg, de naivitásától megfosztják. A szerkezetben is magyarosságot éreztetnek a vonal ritmusával.”²²

4.1. Interieurtervezői munkásságuk

Gerő Ödön a fentebb említett tanulmányában a tervezőpáros munkásságát egy új, addig mellőzött szempont alapján értékeli. Az elemzés tárgyaként az iparművészetet választja és a tervezőpáros azon alkotásaira hívja fel a figyelmet, melyben a tervezők a külső építészeti kialakítás mellett, az interieurök megtervezésében is részt vesznek.

A tanulmányát egy igen érdekes megállapítással indítja:

²¹ Az 1903-ban meghirdetett családi-ház pályázatra beérkezett pályamunkák között megtalálható Bálint Zoltán és Jámbor Lajos elgondolása is. A terv „leginkább a kortárs német kis családi házak elterjedt típusára emlékeztettek. Az alsó szint terméskőből épült, fölötte vakolt manzárd, s az alpesi jelleg felidőzésében ezt fagerendákkal díszítették.” Hanák Péter szerk.: *I.m.* 208.

²² *Magyar iparművészet.* 1913. 178.

„Megint építészek uralkodnak el az iparművészetben.”²³

Bálint és Jámbor közös pályájuk kezdeti időszakában nemcsak építészeti megbízásokat vállaltak, hanem egyes épületek interieur kiképzésére is tervet készítenek. Ilyen alkalmakkor gyakran dolgoznak együtt más művészekkel pl. Ligeti Miklóssal, Zala Györggyel, Kernstock Károllyal, Róth Miksával illetve Vaszary Jánossal, akik általában egy-egy becesebb iparművészeti alkotás megtervezésével valamint az interieurök egyes részleteinek a kialakításánál segítenek.

Iparművészeti és interieur tervezőkként a milleniumi kiállítás alkalmával mutatkoznak be. Ezen korai alkotásaik a historizmus eklektikus szemléletében fogantak.²⁴ Az 1900-as párizsi kiállítás kapcsán említésre méltóak a magyar szövő és háziipari valamint a magyar vas és fémipari (18. kép) pavilonok belső installációi. Mindkét berendezésnek a tervét Bálint és Jámbor készítette. A vas és fémipari pavilonban, ahogy a neve is indokolja, öntött- és kovácsoltvas elemekből képezték ki a teret. A falak díszítőmintái már a szecesszió burjánzását idézik, de még minidig egy rendszerető, erős történelmiség hatja át az egészet. A motívumok formáiban felfedezhető egyfajta törekvés a magyaros motívumok átvitt értelmezésére.

A Stefánia úti Ligeti Miklós műteremháznak (1900-1904) interieur kiképzése szintén Bálint és Jámbor elgondolását dicséri. Két korabeli fotó is tanúskodik a bejárati térrész után következő hall (19. kép) egykori kialakításáról. Az archív fotókról kitűnik a helyiség reprezentatív jellege. A tulajdonos saját műgyűjteménye szobrok, festmények, iparművészeti tárgyak foglal itt helyet. A csempézett kandalló előtt egy szteppelt párnázatú karosszék látható. A falak alsó része sötét faburkolattal védett. A lépcső fakorlátjával párhuzamos falra egy bronzrelieffel ellátott, a sarkainál legömbölyített bútordarabot helyeznek. A lépcsőkorról drapériák lógnak, a padlón kisebb-nagyobb szőnyegkárpicok vannak. Az helyiség összbenyomása teljességében a zsúfoltság látszatát kelti. A XIX. sz. végén divatos eklektikus szobabelsők hangulatát idézi.

Interieur kialakítás szempontjából egyik legsikeresebb alkotásuk az 1905 és 1907 között elkészült Léderer-palota, mely egy igazi gesamtkunstwerk. A homlokzat legfelső szintjén az ablakok közötti négyzetes mezőkben Kernstock Károly mozaikfrízje húzódik. A hallban található márványkandallókat Ligeti Miklós bronzreliefjei díszítik, továbbá a kis lépcsőházak

²³ *Magyar iparművészet*. 1913. 178. 177.

²⁴ *Bútor-művészeti lexikon*. Szerk. Kiss Éva, Budapest, Corvina Kiadó, 2005, 110.

vasrácsát Forreider József, a korszak egyik legjelentősebb budapesti kovácsoltvas mestere tervezte.²⁵ A hallba (20. 1. kép) beérve egy óriási terem tárul elénk, melynek végében az emeletre felvezető lépcső található. A falat barnára pácolt borove-fával burkolták, a betéteit pedig paliszanderből rakták ki. A mennyezet kazettáit festett gipszornamensekkel díszítették.²⁶ A hall jobb oldalfalán található ajtónyíláson keresztül lehet bejutni az ebédlő térrészébe. Az ebédlő (20. 2. kép) mennyezetét elegáns vonalú gipszornamensekkel rakták ki. A falat világos színű szövetkárpit burkolja és az alsó részen pedig faburkolatot alkalmaznak. Az ebédlőben található székek Adolf Loos modern ülogarnitúráihoz hasonlóak. A szalonban (20. 3. kép) követendő elvként a pompa érvényesítését helyezik előtérbe. „A falat sárga márvánnyal borították s a borítás fölött sárga selyem moiréval burkolták. A mennyezet gipszdíszre ragyogó arany. Stilizált ecetlevélkoszorú övezi a kárpitot és tölti be a mennyezet szigeteit. A szigetekben opaleszkáló üvegű világító testek. A sárga szín- és fényharmóniában a sárga kapriorai márvány kandalló a maga éles vonalaival és bronzbetétével olyan, mint a tengerbe világító torony.”²⁷ A falak és a nyílások kiképzése a szecesszió formavilágát idézi, azonban a bútorberendezés esetében nem ennyire egységes az alkotói szemlélet. Pl. egyes darabok díszítésénél az egykori empire modellek mintavilágát felelevenítő füzérdísz jelenik meg, melyet modern formával, letisztult szerkezettel ötvöznek. A pompa kedvéért az ülőalkalmatosságokat különböző mintázatú kárpitbevonással fedik.

Egy másik fontos alkotásukról, a Kmetty-utcai villájukról (1908) ugyancsak Gerő Ödön írása számol be. A többi berendezéseknél megszokott különféle anyaghasználat jellemzi ezt a belsőt is. A hall emeletes, felső galériával ellátott kialakításához egy szilfából készült körlépcső vezet. A mennyezet egy hatalmas pillérre nehezedik, mely a helységet több térrészre osztja. „A dongaboltozatos vestibülben a lépcső és a burkolat amerikai fenyőfából készült. A dongákon plasztikus ornamentals fut végig. Az ajtók, a lépcsőház bécsi műhelyesen biedermeieres.”²⁸ A szalonban található dongaboltozatos mennyezet felületét széles, kazettákból kirakott ornamentalsávokkal keresztezik. A fal alsó részét feketére pácolt körtefaburkolattal borítják,

²⁵ *Művészet*. 1908. 2. 114-118.

²⁶ Uo. 114-118.

²⁷ *Művészet*. 1908. 2. 114-118.

²⁸ *Magyar iparművészet*. 1913. 180.

melyet a mennyezetig smaragdzöld kárpit egészít ki. Az ebédlőben a tálaló beépített ezüstszekrényt foglal magába; ennek körvonalai játékosan íveltek.²⁹

Bálint és Jámbor belsőépítészeti munkássága nem korlátozódik csak erre a három példára: berendezési terveket készítenek a debreceni vármegyeházához (1910), melynek nagytermét Kernstock Károly üvegablakai díszítik,³⁰ továbbá a Bornemissza Elemér báró tulajdonában levő felsőszivágyi kastélyhoz is. A kastély (28. kép) egy kivételes példa az építészek interieurterveiben, mivel ennek igényei a polgári lakásbelsőket felülmúlva a nemesi társadalom ízlésvilágának kellett, hogy megfeleljen. Megfigyelve a képet rögtön szemünkbe tűnik a sötét csempével borított kandalló, a vadásztrófeákkal borított sima falak, a nagy sárgaréz normandiai csillár, a szteppelt bőrbútorok és az emeltnek szegő lépcső.

A fennmaradt interieur leírások valamint a korabeli fotók alapján egy pár jellegzetes és kedvelt megoldást emelnénk ki.

A berendezések leírásában a szerzők gyakran visszatérnek az anyaghasználatra. A különböző, ritka és nemes anyagok társítása, mint pl. bronz, kárpit, márvány, öntött vas, kerámiacsempe és különböző fafajták használata a pompa esztétikai élményét mélyíti. A pompa megjelenése az interieurjeikben, nem csak a tervezőpáros egyéni szemléltét tükrözi, hanem a tulajdonosok társadalmi reprezentációját is hangsúlyozza. Bálint és Jámbor magán megbízóiknak a többsége a pesti zsidóság nagypolgári köréből került ki. E réteg XIX. sz.-i gazdasági megerősödése során a kortárs magyar művészet mecénásává vált.³¹

Színek szempontjából a sötétre pácolt faburkolatokat kedvelik, melyet sötét falikárpittal valamint bútorberendezéssel társítanak. A mennyezetet általában gipszornamentikával képezik ki és a dongák esetében ezeknek felületét stilizált mintákkal díszítik. Ülőgarnitúra szempontjából az egyszerű vonalvezetésű, letisztult karosszékeket részesítik előnyben, kivételt képeznek ez alól a férfi dolgozószobákban (20. 4. kép) található füles fotelek, melyek a XVIII.-XIX sz. könyvtárszobáinak kedvelt bútorarabjait idézik meg. Egy pillanatra visszatérnénk a Léderer-palota férfiszobájának a berendezéséhez. A helyiség belső kiképzését az egyszerű és határozott vonalak uralják; minden bútorarabnak meg van a maga rendje és szerepe. A bútormodellek

²⁹ Uo. 180.

³⁰ Gerle: I.m. 27.

³¹ Déry Attila: *Nemzeti kísérletek az építészetünk történetében*. Budapest, 1995, 155. Hasonló megbízás alapján tervezték Bálinték a Hirsch-villát, a Léderer-palotát és a Kmetty- utcai palotát valamint az izraelita temetőben különböző sírboltokat.

általában szögletes, geometrikus formákat követnek és sötétre pácolják őket. A funkcionalizmus, mely az egész belső teret áthatja az angol szecesszió gondolatiságát illetve formavilágát juttatja eszünkbe.

A karosszékek általában kárpitozottak voltak, feltűnik a szteppelt párnázatú is, de sokkal egyszerűbb és modernebb megfogalmazásban. t

Bálint és Jámbor bútortervezői munkássága az interieur tervezéshez tartozott. Egyetlen bizonyíték, mely az elismertségüket igazolja a szakmában az az, hogy az 1905-ös velencei nemzetközi kiállításon bemutatnak egy Jámbor Lajos által tervezett karosszéket (21. kép), melynek kárpitmintáját Vaszary János készítette. A karosszék négy hasáb alakú lábra támaszkodik. Az első kettő a karfához illeszkedik, míg a hátsók egyenes háttámlában folytatódnak. A karosszék támláját és a karfák illetve ülés közötti belső részt kárpitozzák. „A borítás ún. scherebbek technikával szövött kék gyapjúszövet, melynek ismétlődő motívumai: egymás mellé sorakozó cserepes bazsarózsák.”³²

4. A fürdőegyüttes építészeti programja

Mielőtt a bútortervek bemutatására rátérnénk, vizsgáljuk meg az épületek belső térszervezését.

Az 1903-ban meghirdetett pályázati program, a kor igényeit figyelembe véve pontosan megszabja a tervezett helyiségek méreteit és rendeltetését. A termék milyensége korhű képet alkot a XX. sz. elejére kiforrott fürdőhelyi igényekről.

A fürdőház női és férfi részlegről kellett, hogy álljon, magába foglalva: hideg és meleg medencét, pihenőt, letörlő helyiséget, masszírozó helyiséget, száraz-nedves belélegzőt, tyúkszemvágót, borbélyt és fésülködőt, fürdőorvosi rendelőt, iszapmedencét, kádfürdőket valamint a fürdőszemélyzet számára fenntartott mosókonyhát, mángorlót, ruharaktárt, gép és kazánházat, szerszámkamrát valamint szénpincét. A gyógyterem a következőket kellett, hogy tartalmazza: tánctermet, éttermet, kávéházat, zenetermet, társalgót, könyvtárat és olvasóhelyiséget, kártyaszobát, ruhatárat és öltözőt, konyha, kamra és tálaló, edényraktár,

³²*Szecesszió. A 20. század hajnala*, Katalógus, Budapest, 1996, I. köt., 161.

mosogató, söntés, szoba a vendéglősöknek, pincérszoba és nőcseledszoba. A szállóépület helyiségei a már említett egy- és kétágyas szobákból valamint a vendégeket kiszolgáló személyzet különböző helyiségeiből állott.³³

A fürdőház (22. kép) főbejáratán keresztül az előtérbe lép a látogató. Az előteret a főhomlokzat mögötti kupola fedi. Balra az orvosi rendelő, jobbra meg a masszírozó helység található. Egyenesen haladva elérünk a ruhatárba, amelyből jobbra az öltöző nyílik. A középső szárny mindkét sarkában egy-egy, többszögű medencét alakítanak ki, egyet a nőknek a másikat a férfiak számára. A vegyes medence (27. kép), melyet a középső szárny hátsó kupolája világít meg, nyolcszögűen kiképzett. Ez az egyetlen helyiség, melynek belső kiképzéséről korabeli fotók tanúskodnak. A tér szabályos négyzet alaprajzú. A sarkait átlósan lemetszették és ezek helyén falba mélyedő fürkét illetve ajtónyílásokat alakítanak ki. A helység mind a négy oldalfalát ugyanaz az a díszítési megoldás tagolja: a falfelületet egy félköríves ornamenssáv keretezi; e díszítés által közrezárt falba középen egy félköríves fürkét, a két szélén meg egy enyhén ível lezárású négyzetes fürkét mélyítenek. A nyílások szegélyeit vakolatsávokkal keretezik. Az ajtónyílások fölött a felületet sugárirányba elhelyezett virág illetve köralakú motívumok díszítik. A kupola héj mentén sugarasan előretörő vakolatsávok egészen a kupola környékéig hatolnak.

Az épület másik két szárnyában és az ezeket összekötő térrészekben található a kádfürdők. A kádfürdőket egy hosszanti folyosó mentén, a helyiség nagysága szerint egy vagy kétszemélyesek. A száraz és nedves belélegző helyiséget a balszárnyat összekötő folyosó végére helyezik.

Gyógyterem (23. kép)

Az épület közép tengelye mentén a ruhatár, a társalgó és a nagy terem helyiségei sorakoznak. A nagyterem emeletes terme mellett található a zeneterem és a folyosó végén pedig az olvasóhelyiség. A vendéglő, bár ezt a tervek nem tüntetik fel, valószínűleg a ruhatár jobb valamint baloldalán található termekben kapott helyet. Az épület balhátso fertályában a gyógyterem vendégforgalmát kiszolgáló konyha, raktár, söntés és hasonló rendeltetésű helyiségek

³³Magyar pályázatok, 1905. 5. 3.

sorakoznak. A gyógyterem építészeti kialakítása nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az 1912-es évi jelentésben a fürdőfelügyelőség a következőket írja az épületről:

„Mint az már a megelőző hason czél szolgáló jelentésben is hangoztattam, a vigadó³⁴ épülete az, a mely a három új épület között úgy beosztása, valamint helységei elégtelensége miatt is a legkevésbé megfelelő s daczára annak, hogy az üzemben levő 4 év alatt sok átalakítás történet még mindig sok az a mi javításra illetve átalakításra szorul.”³⁵

Sajnos a források hiányossága miatt, a szálló belső térszervezését nem sikerült megvizsgálni. Így a szállóra a következő fejezetben, a bútortervek tárgyalásakor fogok visszatérni.

5. A bútortervek

A fürdőtelep két épületéhez készültek tervek: a szálló illetve a gyógyterem berendezéséhez. A kivitelezési megbízást Lengyel Lőrinc szegedi asztalos és bútorgyáros kapta, aki a párizsi világkiállításon is Bálintékkal együtt dolgozott, és ezen a kiállításon aranyéremmel tüntették ki.³⁶

A gyógyterem a rendeltetéséből adódóan a fürdőtelep egyik reprezentatív épülete volt. Az épület a nevével ellentétben, nem a betegek gyógyulását szolgálta, hanem a vendégek napközbeni tartózkodásának biztosított helyet,³⁷ így a szórakozás, az üdülés és a társas élet színterévé vált. Ebből adódóan a helyiségeinek berendezései kényelmet és eleganciát sugároztak, melyben a vendégek belátásuk szerint szórakoztak, kikapcsolódtak, pihentek vagy társalogtak.

A gyógyterem (24. kép) első helyiségébe, a ruhatárban kétoldalt mozgatható ruhafogasok kerültek; ez előtt egy széles, fényezett, tölgyfalappal rendelkező asztal található. A társalgóba érve, az ajtó két szélén illetve a szembe levő sarkokba hajlított fából készült hintaszéket helyeztek. A helyiség két szélébe, négy klubgarnitúrának megfelelő bőrkarosszék állt, középen egyszerű, alsó polccal rendelkező furnérozott kerekasztallal. A bőrkarosszékekhez hasonló bőr pamlagot helyeztek a terem déli falához, a hintaszékek mellé. A hintaszékekkel szemben, a nagy

³⁴ A vigadó az a gyógyterem.

³⁵ MOL, K184, 1912, 40, 307.

³⁶ MOL, K184, 1906, 40, 144.

³⁷ Kósa: *I.m.* 145-146.

terem bejáratát közrevéve egy-egy halszögletű asztal három-három székkal társítva. A nagy terembe belépve, a falak mentén különböző méretben, de ugyan az a típusú pamlag ismétlődött. A pamlag egyszerű, párnázott és mognettel kárpitozott, karfa nélküli modell volt. Bizonyára feltűnt, hogy a gyógyterem egyik legnagyobb helyisége, csak egy pár pamlaggal rendelkezett. Ez azért volt, mivel e terem táncmulatságok, rendezvények helyszínéként szolgált. A zeneterem a többi helyiséghez képest zsúfolt benyomást kelt. Az egyik sarkában egy zongora valamint a hozzátartozó két darab, fényezett, fekete Thonet ülőke volt, a terem déli falához támlával rendelkező pamlagot helyeztek. A pamlag és a hozzá rendelt hasonló karosszékekkel együtt egy gömbölyű asztalt vettek körül. A karosszék félkörívesen kialakított háttámláját és az ülőkét kárpitbevonással fedték; a karfa azon részét hagyták szabadon, mely közvetlenül az ülőke illetve könyöklő között található. A zeneterem közepén tölgyfából furnérozott négyszögletű asztal helyeztek, melyhez négy Thonet-székekhez hasonló kárpitozott ülőkés és támlájú széket társítottak. Ilyen típusú székekkel találkozni fogunk a szálló berendezésénél is. A nyugati falak mentén a zongora közelében többrekeszes hangszerpolc volt, továbbá a teremben még három bőrbevonatú karosszék helyeztek el (a társalgóból ismert modell). Az olvasóterem (25. kép) északi és déli oldalfala mentén egy-egy szlavóniai tölgyfából készült, üveges ajtókkal ellátott könyves szekrényt alakítottak ki. A terem közepén fiókkal és polccal rendelkező hosszúkás íróasztal került, 12 Thonet karosszékkal. A terem oldalsó falához bőrpamlagot helyeztek.³⁸

A szállóépületben (26. kép) egy és kétágyas szobákat alakítottak ki. Bútorzatuk négyszer furnérozott szlavóniai tölgyfából készült sötétebb berakással, vasalásuk pedig patinázott sárgarézből. A téglalap alaprajzú szobák hosszanti fala mentén található az egyszemélyes ágy. Az ágy mellé egy egyajtós, fiókkal és márványlappal ellátott éjjeli szekrényt helyeztek, túloldalt pedig Thonet-székekhez hasonló kárpitozott ülőalkalmatosságot. Az ágy magasított fej- és lábtámlával rendelkezett. A támlák enyhén bemélyített mezőit sötét faberakásos egyszerű minták díszítették.³⁹ A mosdót, amely az ágy végében volt, két fiókkal és két ajtóval látták el, a felső részre pedig facellázott, finom belgaüveget helyeztek. A szoba bejáratához közel található ruhásszekrényt két ajtóval, alsófiókkal, belül akasztóval, polcokkal és az egyik ajtón facellázott tükörrel alakították ki. Az ajtók felületén az ágytámlák berakásaival azonos díszítés jelenik meg. Az ágygal szemben a szoba másik oldalán a pamlag magas háttámlával és könyöklővel

³⁸ MOL, K184, 1906, 40, 145.

³⁹ A díszítés a szöttesek világának mintáit juttatja eszünkbe.

rendelkezett; szinte a teljes felületét „magyarosmintázatú cérnaszövetbevonattal”⁴⁰ vonták be. A mosdóval szemben foglalt helyett a toaletasztal, melynek tükörrésze egy középső valamint erre rácsukható két szélső részből állt. A toaletasztalhoz egy szék is tartozott.⁴¹

A kétágyas szobák berendezésekor nagyjából hasonló bútordarabokat használnak, mint amilyenekről eddig olvashattunk, azonban találkozhatunk új darabokkal is pl. az ágyvégébe helyezett nyugágyhoz hasonló heverővel. A heverőnek a fejrészénél valamint hátrészénél „L”-alakban enyhén magasított háttámlát helyeztek; a kárpitozását pedig a már említett cérnaszövet bevonattal oldják meg.⁴² A toaletasztal mellé a pamlaghoz hasonló jellegű karosszékét tárítanak, amelynek a modellje kísértetiesen hasonlít a velencei kiállításon bemutatott karosszékhez.

A bemutatásra került bútordarabok, jól megválasztott modellek voltak. A tervezők mindig figyelembe vették, a helyiségek rendeltetését es ennek függvényében tervezték meg az odakerülő bútorokat. Bár látszólag a darabok az egyszerűség és a funkcionalitás elvét követték, ez nem gátolta meg a tervezőket, hogy egyes termeket elegánsabb bútorokkal rendezzenek be. Vegyük példaként a társalgót. A társalgó berendezésében a korabeli vigadók, klubok hangulatát szerették volna felidézni, ezért találkozunk itt klubgarnitúrának megfelelő bőrkarosszékkel valamint bőrpamlaggal.

A költségvetési ajánlatban, ahol a bútordarabok elnevezése és rövid leírása szerepel, többször olvashatjuk a Thonet-szerű megnevezést. Az iparművészeti múzeum tulajdonában levő szecessziós Thonet-bútorok közül leginkább Josef Hoffman modern tervezői szemlélete rokonítható Bálint és Jámbor bútorművészeti stílusához. Hogy milyen úton-módon találtak magukra ebben a stílusban, az sajnos nem tudhatjuk, de elképzelhető, hogy a világkiállításokra járó két építész tisztában volt a korabeli legdivatosabb irányzatokkal is.

Azoknál a bútordaraboknál azonban, melyek csupán fából készültek, mint amilyenek a különféle szekrények, asztalok és ágyak ott már ez a könnyed elegancia nehezebben érvényesül. A szekrények (kivételt képez az éjjeli szekrény) esetében a nagyobb korpuszú darabokat kedvelik, melyeknek egyedüli díszítésük az ajtók felületébe mélyesztett mezők sötét faberakásai. Az ágy is egy masszívabb bútordarab benyomását kelti, főképp a magas hát és lábtámlája miatt. Érdekes,

⁴⁰ MOL, K184, 1906, 40, 145.

⁴¹ MOL, K184, 1906, 40, 145.

⁴² MOL, K184, 1906, 40, 145.

hogy ezek a modellek nem a belga szecesszió indázó peremű bútordarabjaira emlékeztetnek, hanem egy letisztult, a geometrikus formákat és a nagyobb korpuszokat előnyben részesítő Arts and Crafts által népszerűsített szemlélethez, az úgynevezett deszkastílushoz.⁴³ Azonban ezen bútordarabok elképzelése születhetett, gyakorlatias elgondolásból is, mely az olcsóságot és a sorozatgyártás lehetőségét szem előtt tartva választotta az egyszerű formát. A kárpitozott pamlagok, karosszékek és a heverő alakja ugyancsak a mértékletesség jegyében született.

Bálint és Jámbor tervezői elképzelése az építészet és a bútortervezés szempontjából két eltérő képet mutat. Az épület architektúráján megjelenő vaklat-díszek alkalmazása, az additív tömegalakítás, a részletekig menő változatosság ellentétben áll a letisztult, határozott vonalú és puritán bútormodellel.

6. Összegzés

A dolgozat a két tervező, Bálint Zoltán és Jámbor Lajos munkásságát nem az építészet, hanem a bútortervezés és ez interieur kialakítás szempontjából közelíti meg. Ennek a módszernek egy megfontolt céliránya van mégpedig az, hogy a nemrégiben megtalált vízaknai bútorterveket keretbe helyezze.

A tervezők bútortervezői munkássága a párizsi világkiállításon mutatkozik be ahol több magyar pavilon belső installációit ők tervezik, majd később az építészeti pályájuk során gyakran kérték fel őket, az épületek belső berendezésének az megtervezésére is. Ilyen példával találkozunk a felsőszívágyi kastély, Ligeti Miklós műteremháza, Kmetty utcai villa, a debreceni vármegyeháza és a Léderer palota esetében; az utóbbit a korabeli szaklapok az egyik legsikeresebb bérház-berendezésének tartották. A további pályájuk során részt vesznek az 1905-ben megrendezett velencei kiállításon valamint a Londonban megtartott 1908-as világkiállításon. A velencei kiállítás alkalmával bemutatják Jámbor Lajos egyik karosszékét, melynek kárpitbevonata Vaszary János terve alapján készült. Már ennél a karosszéknel megmutatkozik az egyszerű formákra törekvő szemléletük, mely a vízaknai gyógyterem és szálló bútorterveinek esetében szintén nyomon követhető. Az épületek egységes kialakítását tekintve a tervezői

⁴³ Keserü Katalin: *Toroczkai Wigand Ede*, Budapest, 2007, 15.

szemlélet eltérő módon mutatkozik meg; míg az architektúrális megjelenést a különféleség és a változatosság hatja át addig a bútorberendezésben az egyszerűség érvényesül.

Felhasznált könyvészet:

1. *Bútor-művészeti lexikon*. Szerk. Kiss Éva, Budapest, Corvina Kiadó, 2005.
2. Déry Attila: *Nemzeti kísérletek az építészetünk történetében*. Budapest, 1995.
3. Gerle János: *Századforduló magyar építészete*. Szépirodalmi könyvkiadó, 1990.
4. Hajós György, Kubinszky Mihály, Vámosy Ferenc: *Alpár Ignác élete és munkássága*, Építésügyi Tájékoztatási Központ, Budapest, 2005.
5. Kaesz Gyula: *Bútorstílusok*, Budapest, 1969.
6. Keserü Katalin: *Toroczkai Wigand Ede*, Budapest, 2007.
7. Kósa László: *Fürdőélet a Monarchiában*. Budapest, 1999.
8. *Magyar művészet 1890-1919, I-II*. Szerk. Németh Lajos, Budapest, 1981.
9. *Magyarország építészetének története*. Szerk. Sisa József-Wiebenson Dóra. Budapest, 1998.
10. *Polgári lakáskultúra a századforduló*, Szerk. Hanák Péter, Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 10, Budapest, 1992.
11. Rigler Gusztáv: *Erdély nevezetesebb fürdői 1902-ben*. Budapest, 1903.
12. *Szecesszió. A 20. század hajnala*, Szerk. Szilágyi András, Budapest, 1996, I. köt.
13. Simion Balteș: *Ocna Sibiului*, Editura Soprt-Turism, București, 1986.

Források

1. *Fürdők és nyaralóhely.* 1912.
2. *Magyar iparművészet.* 1913.
3. *Magyar pályázatok,* 1903/4. 12.
4. *Magyar pályázatok,* 1905. 5.
5. *Művészet.* 1908. 2.
6. MOL, Földművelésügyi minisztérium fontja, K184, 1912, 40.
7. MOL, Földművelésügyi minisztérium fontja, K184, 1906, 40.

